

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Кузьменко Ольги Миколаївни «Ідея Університету: закономірності та особливості трансформації історичних типів», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти

Актуальність теми дисертаційної роботи

Актуальність обраної О. М. Кузьменко теми дисертаційної роботи не викликає сумніву. Затребуваність філософського аналізу університету як соціокультурного феномену зумовлена тією роллю, яку він із моменту свого виникнення відігравав у розвитку суспільства. Цю роль дисертантка у своїй роботі осмислює у контексті трансчасового інваріанту ідеї університету як автономного освітньо-наукового осередку, покликання якого полягає у культуро- та людинотворенні. Необхідність визначення сутнісних ознак та універсальних завдань університету стало відповіддю на ту кризу сучасної вищої освіти, яка викликана зміною основних цілей, цінностей та ідеалів академічної освіти, що відбувається під впливом наростаючої соціальної дезінтеграції, деградації моральних складових суспільної свідомості, нівелювання гуманістичної складової в ієрархії цінностей особистості прагматичного суспільства.

Необхідність філософського дослідження ідеї університету зумовлена і низкою теоретичних запитань, зокрема необхідністю систематизації та виявлення внутрішньої сутності концептуальних моделей університету, а також дослідження історичної динаміки їх трансформації у взаємозв'язку з соціокультурними контекстами. Все це визначає актуальність вибору теми дисертаційної роботи О. М. Кузьменко.

Наукова новизна одержаних результатів

Оцінюючи здобутки дисертаційного дослідження, варто зазначити результати, що мають вагому наукову новизну.

По-перше, заслуговує наукової уваги використаний автором системний підхід до аналізу особливостей і закономірностей трансформації історичних типів ідеї університету, що дозволило розглянути університет як елемент конкретної суспільної системи у його взаємозв'язках з культурною, соціальною, економічною, релігійною та політичною сферами.

По-друге, цінним з філософсько-освітньої точки зору для дослідження концептуальних моделей університету є обґрунтування ідеї університету як найвищої форми духовно-пізнавального відображення існуючої дійсності та її змісту на аксіологічному, праксеологічному й інституційному рівнях.

По-третє, цінним у теоретичному та прикладному аспектах є сформульований у роботі трансчасовий інваріант ідеї університету з його основним стимулом до якісного відтворення та творення людського буття (збереження духовного елітизму, вільного наукового пошуку, світоглядного плюралізму та єдності наук тощо), зокрема розбудови громадянського суспільства.

Вважаємо, що елементи наукової новизни сформульовані коректно, їх кількість і кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків дисертації

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації, слід характеризувати як високий. Дисертація О. М. Кузьменко має логічно вибудовану структуру, яка забезпечує зв'язок теоретико-методологічних і прикладних положень. Викладенні у висновках положення та їх зміст повністю відповідають меті й завданням дослідження.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

У вступі чітко обґрунтовано актуальність проблеми, науково коректно сформульовано мету, яка корелює з темою, та конкретизується у завданнях, окреслено об'єкт і предмет роботи. Логічно окреслено систему використаних в роботі дослідницьких методів.

У першому розділі дисертаційної роботи «Ідея університету як об'єкт дослідження» автор досить глибоко проаналізувала теоретико-методологічні підходи до дослідження ідеї Університету, а також розробила категоріальний каркас (с. 13-24) дослідження, визначила основні етапи в історії університетів (с. 25-28) й охарактеризувала ідеї, цінності та ідеали прототипів університету й перших вищих навчальних закладів (с.36- 54).

Слід відмітити, що в цій частині роботи автор проводить думку про те, що без філософської складової в освіті немає університету як такого, підкреслюючи, що прототипи перших університетів приділяли значну увагу філософському знанню («вважали філософію найвищою наукою, яка єдина здатна здійснювати рефлексію над самою собою, с. 40-42); і слушно стверджує, що саме з античних часів осмислення феномену освіти стало складовою частиною філософської діяльності (с.53).

У другому розділі роботи «Закономірності часових трансформацій Університету: від Середньовіччя до середини ХХ століття» дисертантом окреслено соціокультурні фактори зародження і трансформації докласичного університету (с.56-76), визначено їх аксіологічні та праксеологічні складові та проаналізовано логіку їх історичних змін (с.77-97), що надалі дало змогу розкрити закономірності та особливості трансформації докласичного та класичного університетів.

На нашу думку, цінними є пошуки автора у розробці концептуальної схеми розвитку ідеї університету ХХ століття та виокремлення основних (трьох) типів концептуальних моделей університету з їхніми сутнісними рисами й характеристиками. Важливими для сучасного філософсько-освітнього дискурсу слід визнати зроблені дисертантом окремі акценти, зокрема на сутнісній ознаці університету – універсальності, визначеній Дж. Ньменом «специфічною прерогативою саме університетів», їх найхарактернішою рисою; на його твердження, що «всі процеси у Всесвіті є взаємопов'язаними, і відокремити їх один від одного важко» тощо (с.84-85); а

також не тому, що «світоглядну основу для реалізації означеної єдності» забезпечували саме гуманітарні науки (підрозділ 2.2, с.89) тощо.

Третій розділ «Особливості та закономірності формування нового історичного типу Університету на початку ХХІ століття» є дослідженням становлення посткласичного університету під впливом сучасних мегатенденцій суспільного поступу (с. 122-153) та визначенням особливості інституалізації його основних моделей (с. 153-184).

Особливо важливим у цій частині роботи є авторське осмислення дійсності українських університетів і суперечностей їх розвитку на сучасному етапі, сформульоване як вплив економічних інституцій на ідею існування університетів загалом, результат атом якого є «втрата сучасними університетами зв'язку зі своїм трансчасовим інваріантом, що ставить під загрозу реалізацію їхнього людино- та культуротворчого покликання» (с.186). Тут же автор слушно накреслює перспективи «втілення ідеї Університету як незалежного духовно-просвітницько-дослідницького осередку», визначаючи нею інституалізацію «структур громадянського суспільства, які візьмуть на себе відповідальність за урегулювання економічних і політичних впливів на освіту» (с.186).

Завершується робота досить розгорнутими висновками, які випливають зі змісту роботи, є логічними, слугують віддзеркаленням основних результатів дисертаційної роботи.

Виходячи з аналізу основної частини дисертації, можемо дійти висновку, що мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження була досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

***Значення одержаних результатів для науки та практики їх
можливого використання***

Результати дисертаційного дослідження характеризуються теоретичною значущістю, що полягає у поглибленому розумінні сутності, особливостей і закономірностей розвитку університету як соціокультурного феномену, у розкритті його трансчасового інваріанту.

Практично вони можуть бути використані: а) у навчальному процесі (як теоретичне підґрунтя викладання соціальної філософії, філософії освіти, освітнього менеджменту та управління освітою; при розробці навчально-методичних посібників); б) під час вивчення та прогнозування розвитку вищої освіти та формування освітньої політики.

***Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій
дисертації в опублікованих працях***

Результати дисертаційного дослідження висвітлено в 14 наукових працях, з них п'ять статей було опубліковано у наукових фахових виданнях з філософських наук, дві статті у міжнародних наукових виданнях, одна з яких входить до міжнародних наукометричних баз даних (РІНЦ, Index Copernicus, Infobase Index), шість публікацій видано в інших наукових виданнях, матеріалах конференцій і одному навчально-методичному посібнику (у співавторстві).

Таке представлення результатів наукової роботи є достатнім. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає вимогам ДАК України та «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника». Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертації.

***Відповідність змісту автореферату основним
положенням дисертації***

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації О. М. Кузьменко дає підстави стверджувати, що він за змістом і формою повністю відповідає дисертаційному дослідженню. Наголосимо, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними. Оформлення дисертації та автореферату здійснено з дотриманням вимог, визначених ДАК України.

Дискусійні положення та зауваження

Позитивно оцінюючи здобутки дисертантки, вважаємо за необхідне зазначити певні дискусійні положення та висловити зауваження:

1. Попри достатньо розроблений автором категоріальний каркас (с. 13-24) дослідження, вважаємо необхідним більш конкретне окреслення понятійно-категоріального апарату роботи: а) так, роботу доцільніше було б розпочати не з трактування поняття «ідея університету», а з дефініції терміна «ідея» (грец. *εἶδος* – ейдос; *ιδέα* – початок, принцип), що дозволило б своєю чергою через все дослідження провести думку про ідею університету як «початок/принцип» духовно-пізнавального відображення певних закономірних зв'язків і відношень філософсько-освітнього простору; б) зважаючи на багатозначність і міждисциплінарну використовуваність окремих термінів, уявляється доцільним уточнення й інших понять, що лягли в основу дослідження (так звані ключові слова, зокрема поняття «трансчасовий інваріант»); так, багатозначний термін «інваріант» (лат. *invariant* – незмінюваний), позначаючи щось незмінюване, все ж виявляє різний відтінок значення залежно від галузі застосування: інваріант-підпростір, інваріант-величина, інваріант-маса, інваріант-програмування тощо. Хоча зміст зазначених термінів і понять і є зрозумілим з контексту роботи, однак чітке їх визначення суттєво конкретизує цілі дослідження та структурує виклад його основних положень.

2. Ураховуючи гуманістично-культуротворчий потенціал і специфічну дослідницьку функцію філософії освіти в розбудові вітчизняного громадянського суспільства, доцільно було б використати спорідненість «ідеї університету» з «ідеалом вітчизняного університету», окресливши тим самим підстави освітньо-виховної діяльності й освіти в Україні, їх мету, методи проектування й створення нових вітчизняних освітніх інституцій і систем.

3. Анонсована назва підрозділу 2.3. «Світоглядно-формуючі орієнтири класичних моделей Університету ХХ століття» не знайшла відповідного розкриття в змісті цієї частини роботи, оскільки, на нашу думку, акцент на

світоглядно-формуючій ролі (і, ймовірно, основній ролі) освітніх інституцій передбачає окреслення впливу на інтелектуально-розумові й почуттєво-емоційні сфери особистості, що синтезує цілу низку її інтелектуальних утворень: знання, бажання, інтуїцію, віру, надію, життєві мотиви, мету тощо.

4. Задекларована автором у підрозділі 3.2 «Концептуалізація майбутнього Університету в умовах мегатенденцій сучасного цивілізаційного розвитку», є не достатньо завершеною у тексті цієї частини дослідження, виявившись у частковості окремих, дотичних до концепту майбутнього університету положень (зокрема мегатенденціях, що трансформують сучасний університет), хоча концептуалізація передбачає визначення концепту (інноваційної ідеї, що містить в собі творчий сенс).

5. На наш погляд, бракує чіткості й у визначенні найважливіших мегатенденцій (підрозділ 3.2) та обґрунтування, чому серед цілої низки мегатенденцій (так, зокрема у Дж. Нейсбітта і П. Аберден («Megatrends», «Megatrends 2000») було визначено десять напрямів, що змінюють наше життя) найважливішими для сучасного університету автором визначено саме такі: 1) «глобалізацію, переосмислення ролі та призначення національних держав, диверсифікацію у виробництві знань, становлення інформаційного суспільства, економіки знань та суспільства знань» (с. 168); 2) «а) глобалізація і відповідне переосмислення ролі та призначення національних держав; б) утвердження принципів неоліберальної економіки і корпоратизація та приватизація державних освітніх інституцій; в) новий статус знань, диверсифікація у його виробництві у зв'язку із становленням мережевого суспільства, економіки знань та суспільства знань; г) утвердження ідеалів постнекласичної наукової раціональності (с. 186).

Проте вищенаведені зауваження і побажання не знижують теоретичного та практичного значення роботи й не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження О. М. Кузьменко, що є цілісним, оригінальним, самостійним науковим доробком.

Загальний висновок

Подана до захисту дисертація О. М. Кузьменко «Ідея Університету: закономірності та особливості трансформації історичних типів» є актуальною, завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані та практично ціннісні результати щодо модернізації вітчизняного університету, від чого суттєво залежатиме розбудова правової держави й інституалізація громадянського суспільства в Україні.

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам до кандидатських дисертацій.

Вважаємо, що дисертаційна робота О. М. Кузьменко «Ідея Університету: закономірності та особливості трансформації історичних типів» відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінетів Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор, Кузьменко Ольга Миколаївна, заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії та
соціально-гуманітарних дисциплін

ДВНЗ «Херсонський державний
аграрний університет»

Підпис проф. Берегової Г.Д. засвідчую
Начальник відділу кадрів

Г. Д. Берегова

Яворська Ю. В.